

4. Кійло, П. О. "Міжнародне співробітництво у сфері інтелектуальної власності." (2011). Шульженко, Надія.

5. Дегтярьова, І. О., С. Куса, and Н. Г. Сорокіна. "Діяльність всесвітньої організації інтелектуальної власності". *Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (23 квітня 2021 року).*—Кривий Ріг: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2021. 359 с. (2021).

Ткач Юлія Олегівна,

ад'юнкт кафедри

кримінального права та кримінології

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Гаркуша Аліна Григорівна,

доцент кафедри кримінального процесу

та стратегічних розслідувань

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КОНСТАТАЦІЇ СМЕРТІ ЛЮДИНИ НА ПІДСТАВІ СМЕРТІ МОЗКУ

Людське життя як фізіологічний процес завжди відбувається в часі, а тому має початок і кінець. Початок життя – це початок фізіологічного процесу народження. З моменту народження людина має право на життя, що закріплено в ст. 27 Конституції України «Кожна людина має невід’ємне право на життя» [1]. Кінцем життя прийнято вважати біологічну смерть людини, тобто момент незворотної загибелі всього організму, коли припиняється серцева діяльність, зникає пульсація на великих артеріях, зупиняється дихання і втрачаються функції центральної нервової системи [2; 3, с. 6; 4, с. 4].

Відповідно до Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 № 2427-VIII вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантів дозволяється у донора-трупа після підписання акта констатації смерті його головного мозку або фіксації в медичній документації померлої особи факту її біологічної смерті [5].

Поняття смерті головного мозку людини – це повна і незворотна втрата всіх функцій головного мозку (у тому числі стовбура головного мозку), що реєструється при працюючому серці та штучній вентиляції легень [6]. Біологічна смерть – це незворотне припинення кровообігу та дихальних

функцій, поява ранніх та/або пізніх трупних змін [7]. Тому поняття смерті мозку пов'язане з поняттям смерті людини. Оскільки людський мозок мертвий, він більше не може продовжувати функціонувати.

В Україні врегульований порядок визнання померлою людиною Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-ХІІ, порядком «Про деякі питання удосконалення роботи відділень анестезіології та інтенсивної терапії закладів охорони здоров'я МОЗ України», затвердженим Наказом МОЗ України від 09.11.2020 № 2559 та «Порядком констатації та діагностичними критеріями смерті мозку людини», затвердженим Наказом МОЗ України від 09.11.2020 № 2559.

Слід зазначити, що показаннями до ініціації процедури є наявність коми ІІІ ступеня встановленої етіології (оцінка 3 бали за відповідною до віку шкалою ком Глазго) за умови відсутності факторів, що можуть вплинути на результати клінічного обстеження центральної нервової системи пацієнта, та незворотності змін, що спричинили кому. ДСМ має проводитися незалежно від того, може бути пацієнт донором органів чи ні [8].

Відповідно до «Порядку констатації та діагностичних критеріїв смерті мозку людини», затвердженому Наказом МОЗ України від 09.11.2020 № 2559, консилиум лікарів для констатації смерті мозку у дорослих здійснюється з проведенням двох послідовних клінічних неврологічних обстежень та одного тесту апное. Для констатації смерті мозку у дітей необхідно проводити два послідовні клінічні неврологічні обстеження та два тести апное. У випадку, якщо результати інструментальних методів обстеження свідчать про смерть мозку, період спостереження може бути скорочено до трьох годин. Процес констатації смерті мозку людини у дорослих та дітей документується шляхом заповнення форм первинної облікової документації № 012/о «Акт про констатацію смерті мозку людини» та № 012/о/д «Акт про констатацію смерті мозку дитини», затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09 листопада 2020 року № 2559, та внесення записів до форми № 003/о. Після завершення процесу констатації смерті мозку, незалежно від того, чи констатована смерть мозку людини чи ні, форма № 012/о або форма № 012/о/д підписується всіма членами консилиуму лікарів та додається до форми № 003/о. Якщо в особи, щодо якої констатовано смерть мозку, існують медичні передумови для вилучення органів та інших анатомічних матеріалів, вона розглядається як потенційний донор. Відповідальна особа зобов'язана невідкладно повідомити трансплант-координатора або спеціалізовану державну установу «Український центр трансплант-координації» [6].

У наш час смерть мозку відіграє важливу роль у трансплантології, оскільки саме вона створює можливість отримання анатомічного матеріалу від людини з діагнозом «смерть мозку» з метою порятунку реципієнтів.

Смерть мозку становить певний ризик, а саме тенденцію до комерціалізації відносин, пов'язаних з трансплантацією анатомічних матеріалів людини, що збільшує можливість різних зловживань з боку лікарів,

а також ризик передчасного вилучення органів та тканин для трансплантації, тобто до смерті ще живого донора. Ще одним важливим фактом є те, що вже два роки триває широкомасштабне вторгнення в Україну агресора – російської федерації, і лікарні на лінії фронту та у прифронтових зонах продовжують працювати у складних умовах, надаючи медичні послуги та рятуючи життя людей. Інші українські лікарі, опинившись на окупованих територіях, вимушені припиняти свою діяльність. Окрім цього, в багатьох країнах, у тому числі й в Україні, існує дефіцит донорських органів і тканин людини, що створює сприятливі умови для вчинення злочинів, пов'язаних з незаконною трансплантацією анатомічних матеріалів людини. Наприклад, лікарі зловживають своїм службовим становищем, знаючи, що людина, оголошена померлою, ще жива. Передчасне встановлення смерті особи призводить до того, що в особи, яка визнана померлою, але яка на момент констатації смерті є ще живою, ініціюється незаконне вилучення анатомічних матеріалів. Такі випадки вже не належать до категорії посмертного донорства, адже вони вчинюються відносно живої особи.

Неправомірна констатація смерті донора з метою подальшого вилучення в нього органів або тканин може бути наслідком як умисних, так і необережних дій. Зрозуміло, постає питання: чи охоплюються такі зловживання лікарів ч. 1 ст. 143 КК України, і чи не потребують вони додаткової кваліфікації за іншими статтями Кримінального кодексу? [9].

Чеботарьова Г. В. пропонує кваліфікувати випадки помилкової констатації факту смерті, вчинені з необережною формою вини, лише як вбивство через необережність (ст. 119 КК України) [10, с. 172]. Така позиція не враховує, що консиліум лікарів в цьому випадку, порушуючи встановлені правила, неналежно виконує свої професійні обов'язки, тобто поверхово, недбало, не в повному обсязі, не так, як цього вимагають інтереси лікарської професійної діяльності, неправильно встановлює факт смерті особи, чим порушує порядок вилучення органів або тканин у донора, що є частиною порядку трансплантації [9].

Так, Гринчак С. В. зазначає, що саме тому такі дії вимагають у першу чергу кваліфікації за ч. 1 ст. 143 КК, але оскільки санкція цієї статті є більш м'якою порівняно з санкцією ч. 1 ст. 119 КК, то вимагається кваліфікація за сукупністю ч. 1 ст. 143 КК та ч. 1 ст. 119 КК. Якщо неправильна констатація смерті донора з метою вилучення в нього анатомічних матеріалів вчинена навмисно, такі діяння консиліуму лікарів є нічим іншим, як умисним протиправним заподіянням смерті потерпілому та потребують кваліфікації за ст. 115 КК України. Крім того, враховуючи, що в цьому випадку умисно порушено порядок установлення факту смерті потерпілого, який є потенційним донором анатомічних матеріалів для трансплантації, цей злочин додатково необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 143 КК України.

Завідомо неправильне встановлення факту смерті може бути вчинене щодо життєздатного та нежиттєздатного донора. Ці випадки суттєво

відрізняються між собою за ступенем суспільної небезпеки. Якщо в першому випадку своєчасне надання належної медичної допомоги хворому може зберегти йому життя, то в іншому позбавляється життя людина, яка за станом здоров'я приречена на смерть. Кваліфікація зазначених діянь не буде відрізнятися між собою, але різний ступінь їх суспільної небезпеки має бути врахований судом при призначенні покарання [9].

На нашу думку, необхідно звернути увагу на те, що не виключена можливість зловживань з боку консилиуму лікарів, які можуть призвести до штучного прискорення процесу смерті людини, а саме застосування евтаназії (яка сьогодні заборонена в Україні) з метою подальшого вилучення анатомічного матеріалу людини. У цьому контексті консилиум лікарів може порушувати чинне законодавство, не виконувати належним чином свої професійні обов'язки через умисне нескликання, неповний склад лікарів у консилиумі, можливе втручання лікарів, які в подальшому здійснюють вилучення та трансплантацію, або втручання трансплант-координатора, яке здійснюється не у встановленому порядку, внаслідок чого неправдиво встановлюється факт смерті особи і порушується процедура вилучення органів або тканин у донора. Всі ці факти зумовлюють недбале ставлення до процедури встановлення факту смерті людини, яка може бути потенційним донором анатомічного матеріалу для трансплантації.

На підставі вищевикладеного, вважаємо за необхідне ввести до Положення про консилиум лікарів, затвердженого Наказом МОЗ України від 09.11.2020 № 2559, припис про включення до його складу ще одного лікаря – судово-медичного експерта та припис про здійснення відеофіксації процедури встановлення смерті з метою правомірного проведення цієї процедури, запобігання неналежного виконання своїх професійних обов'язків консилиумом лікарів та виключення лікарської помилки консилиуму лікарів.

Окрім цього, внести зміни до КК України, зокрема, викласти статтю КК України в такій редакції: «Умисне порушення функціонування консилиуму лікарів», а саме:

1. Умисне нескликання або неналежне проведення консилиуму лікарів для констатації смерті мозку дорослих, дітей, новонароджених;
2. Умисне порушення складу лікарів, які входять до консилиуму лікарів для констатації смерті мозку дорослих, дітей, новонароджених;
3. Умисне втручання лікарів-трансплантологів, які беруть участь у вилученні анатомічних матеріалів людини та їх трансплантації, та трансплант-координатора в діяльність консилиуму лікарів.

Розробити чат-бот для повідомлення про відомі факти незаконної констатації смерті особи, незаконне вилучення анатомічних матеріалів на окупованих територіях тощо.

Перелік використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.12.2023).
2. Гринчак С. В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини: підстави кримінальної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. – 229 с.
3. Сташис В. В., Бажанов М. И. Личность – под охраной уголовного закона. – Симферополь: Таврида, 1996. – 236 с.
4. Борисов В. И., Куц В. Н. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации. – Х. : Консум, 1995. – 104 с.
5. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VIII: станом на 07 січня. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
6. Про затвердження Порядку констатації та діагностичні критерії смерті мозку людини : наказ М-ва охорони здоров'я України від 09.11.2020 № 2559 // БД «Законодавство України»// ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z126020?find=1&text=Моментом+#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII : станом на 01.10.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12?find=1&text=евт#w1_1 (дата звернення: 15.11.2023).
8. Про затвердження Про деякі питання удосконалення роботи відділень анестезіології та інтенсивної терапії закладів охорони здоров'я : наказ М-ва охорони здоров'я України від 09.11.2020 № 2559 // БД «Законодавство України»// ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1259-20#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
9. Гринчак С. В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вчинені відносно живого донора. *Форум права*. 2015. № 4. С. 65-71 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_13.pdf.
10. Чеботарьова Г. В. Проблема правового регулювання донорства органів в Україні / Чеботарьова Г. В. // Часопис Київського ун-ту права, 2002. – № 4. – С. 54-59.